

KATARZYNA NAWROT

Studentka I roku SUM europeistyki, członkini Koła Naukowego Europeistyki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński

System Rady Europy wobec ochrony praw kobiet

Wprowadzenie

Problematyka praw kobiet jest stale poruszonym zagadnieniem w debacie publicznej. Początki walki o równość płci sięgają już XVIII w., kobiety jednak wciąż padają ofiarami dyskryminacyjnych praktyk. Pomimo prawnych gwarancji równości kobiet i mężczyzn ich rzeczywista realizacja nie spełnia wszystkich oczekiwań. Prawa kobiet wpisują się w zbiór praw przysługujących jednostce z racji bycia człowiekiem, a równość płci mieści się w kategorii szeroko pojętych praw człowieka, dlatego nie powinny być one traktowane jako przywileje „drugiej kategorii”, ale jako równorzędne z wszystkimi innymi prawami przysługującymi każdej istocie ludzkiej.

Celem niniejszego artykułu jest zarysowanie historii ruchu feministycznego oraz prób jego ingerencji w sytuację prawną kobiet

za pośrednictwem feministycznej jurysprudencji. Ponadto zostały omówione najważniejsze mechanizmy ochrony praw kobiet w systemie Rady Europy (RE), zwłaszcza ze względu na ciążę i macierzyństwo. Artykuł wieńczy przedstawienie wybranych wyroków obrazujących ochronę praw kobiet w Europejskim Trybunale Praw Człowieka (ETPC).

1. Feminizm i jego wpływ na sytuację prawną kobiet

Ruchem walczącym o szeroko pojęte prawa kobiet i równość płci jest feminizm. Rodowód tego słowa wywodzi się od łacińskiego femina – kobieta. Niejednokrotnie próbowano dokonać próby precyzyjnego zdefiniowania tego terminu, jednak praktyka pokazała, że stanowi to nie lada wyzwanie. Przyczyną tego jest bogate zróżnicowanie wewnątrz samego pojęcia¹. Wskazuje się na istnienie kilku nurtów feminizmu, z których każdy mógłby funkcjonować jako odrębna ideologia. Stąd też kontrowersje wzbudza traktowanie feminizmu jako jednej (choć niespójnej) teorii. Każdy z nurtów powinien być raczej postrzegany jako jeden z wielu feminizmów².

Fundament myśli feministycznej opiera się na krytyce patriarchalnej organizacji społeczeństwa, założenia, że prymat wiodą mężczyźni, co wiąże się z poddańczą rolą kobiety i marginalizowaniem jej osoby. Dlatego też nadrzędnym celem feminizmu w ogóle jest dążenie do naprawy obecnie panującego porządku świata, który miałby doprowadzić do lepszego usytuowania pozycji kobiety w społeczeństwie wraz z uwzględnieniem jej potrzeb. Szczegółowe postulaty różnią się natomiast w zależności od danego nurtu. Do głównych zalicza się przede wszystkim feminizm powstały na kanwie liberalizmu, feminizm radykalny oraz feminizm socjalistyczny. W doktrynie wyróżnia

¹ A. Małocha-Krupa, *Wgląd w semantykę i pragmatykę pojęcia feminizmu*, [w:] T. Piekot, M. Poprawa (red.), *Ideologie w słowach i obrazach*, Warszawa 2009, s. 293.

² G. Maroń, *Feministyczna jurysprudencja jako współczesna szkoła prawnicza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2014, nr 14, s. 88.

się także feminizm psychoanalityczny, feminizm różnicy, feminizm postmodernistyczny, feminizm wielokulturowy, feminizm lesbijski, feminizm indywidualistyczny oraz ekofeminizm, powstałe w odpowiedzi na nowe problemy rodzące się we współczesnym społeczeństwie³. Jednak ze względu na objętość tego opracowania poniżej zostaną przedstawione jedynie podstawowe nurty.

Feminizm liberalny opiera się na założeniu równości wobec siebie wszystkich jednostek. Jego początki sięgają przełomu XIX i XX w. Największe piętno odcisnęła na nim koncepcja indywidualizmu, przedkładająca jednostkę ponad całe społeczeństwo. To ona jest wartością samą w sobie, dlatego w założeniu wszyscy są wobec siebie równi i mają prawo do równego i niedyskryminującego traktowania. Pomimo że feminizm liberalny uznawano powszechnie za najbardziej akceptowany spośród wszystkich nurtów, krytykowany jest za podział ludzkiej aktywności na sferę publiczną i prywatną, z których każda narzuca określone role społeczne obu płciom. Wskazuje się na szeroko pojętą maskulinizację sfery publicznej, a więc dominację mężczyzn w sprawowaniu władzy czy też w zatrudnieniu. Rola kobiety natomiast sprowadza się wyłącznie do sfery prywatnej, gdzie do jej obowiązków należy dbanie o życie rodzinne i ognisko domowe. Podział ten niezaprzeczalnie utrudnia kobietom realizowanie się w sferze zdominowanej przez mężczyzn, a dodatkową barierę stanowi fakt, że kobiety są utwierdzone w przekonaniu o takim porządku rzeczy, dlatego obawiają się zmian, które mogłyby poprawić ich sytuację⁴.

Feminizm radykalny sprzeciwia się męskiej dominacji, która jest przyczyną ucisku kobiet. Społeczeństwo oparte jest na idei patriarchy, gdzie wiodącą rolę odgrywa mężczyzna i to jemu podporządkowane są wszystkie aspekty życia, a w szczególności władza. Jedynym rozwiązaniem, by zmienić taki stan rzeczy, jest gruntowna reforma stosunków społecznych. Potrzebne są działania edukacyjne w celu podniesienia samoświadomości kobiet oraz wzbudzenia w nich woli

³ A. Heywood, *Ideologie polityczne*, Warszawa 2007, s. 248–249.

⁴ J. Helios, W. Jedlecka, *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, Wrocław 2016, s. 22–23 <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78289/Wplyw_feminizmu_na_sytuacje_spoeczno-prawna_kobiet.pdf> [dostęp: 12.02.2019].

walki o swoje racje i lepszy byt⁵. Feminizm radykalny zwraca szczególną uwagę nie tylko na aspekt społeczny, ale i biologiczny. Drugorzędna rola kobiety ma swoje podłoże w biologicznych uwarunkowaniach reprodukcyjnych. Macierzyństwo determinuje podział ról w rodzinie i sprowadza pozycję kobiety jedynie do roli matki i opiekunki domowego ogniska. Feminizm radykalny rzuca kobietom wyzwanie – aby doprowadzić do pełnej równości, muszą przekroczyć próg swojej biologiczności, wtedy będą w stanie sprawować kontrolę zarówno nad własnym ciałem, jak i życiem. Z tego sposobu myślenia narodziła się walka o powszechny dostęp do antykoncepcji i aborcji⁶.

W myśl feminizmu socjalistycznego relacje między kobietami a mężczyznami opierają się na strukturze ekonomiczno-społecznej. Winą za nierówność między płciami obarcza się system kapitalistyczny. Dlatego też, biorąc pod uwagę, jak wiele czasu potrzeba na dokonanie zmian, postuluje on przyznanie kobietom przywilejów o charakterze socjalnym. To państwo pod wpływem silnych nacisków na ustawodawstwo ma zniwelować i w końcu znieść bariery szufladkujące grupy dyskryminowane ze względu na swoją „inność” oraz dokonać poprawy sytuacji tychże grup. Feminizm socjalistyczny wysunął propozycję przyznania kobietom pomocy w zakresie prawa pracy i polityki rodzinnej, aby „wyrównywać kobietom krzywdy wyrządzane im przez lata”⁷.

Ideologia feministyczna wyraźnie odcisnęła swoje piętno na sytuacji społecznej płci żeńskiej. Nie był to wszakże jedyny cel ruchów feministycznych. W swoich zamiarach miał on również doprowadzić do modyfikacji systemów prawnych w taki sposób, by zapewnić równość płci na wszystkich polach ludzkiej aktywności⁸.

Wpływ na przełożenie teoretyczno-społecznych założeń na legislację miała feministyczna jureksprudence, określana także jako

⁵ M. Frąckowiak-Sochańska, *Postawy polskich kobiet wobec feminizmu. O samoograniczającej się świadomości feministycznej kobiet*, [w:] E. Malinowska (red.), *Społeczne konteksty i dylematy realizacji ról płciowych*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica” 2011, nr 39, s. 155.

⁶ A. Heywood, op. cit., s. 262–263.

⁷ K. Nowakowska, *Feminizm indywidualistyczny Wendy McElroy*, „Societas et Ius” 2016, nr 5, s. 167–168.

⁸ J. Helios, W. Jedlecka, op. cit., s. 34.

feministyczna teoria prawa (Feminist Legal Theory). W doktrynie nie występuje jednak spójne wyjaśnienie, czym jest feministyczna jursprudencja. Jednoznaczne zdefiniowanie feministycznej teorii prawa nie jest zadaniem prostym. Stanowi to bezpośrednią konsekwencję pluralizmu wewnątrz samego feminizmu – ile nurtów w jego ramach, tyle odmian feministycznej teorii prawa⁹.

Trudności w podaniu konkretnej definicji omawianej szkoły prawa nie determinują jednak niemożności zakreślenia problemów, jakie próbuje ona rozwiązać. Spoiwem łączącym wszystkie kierunki wewnątrz feministycznej jursprudencji jest nie tylko krytyka obowiązującego stanu prawnego, ale także działania o charakterze reformatorskim, mające na celu dokonanie zmian w systemie prawnym. Z tego względu zyskała ona miano teorii stosowanej, wywierającej realny wpływ na literę prawa¹⁰.

Feministycznej teorii prawa nie należy traktować jako synonimu feminizmu jako takiego. Stanowi ona jego swoistą nadbudowę, której celem jest przeciwstawienie wszechobecnej w porządku społecznym idei patriarchy, która wszystkie normy podporządkowuje męskiej części społeczeństwa, tym samym dając jej pierwszeństwo przed kobietami¹¹.

Poprawa stosunków społecznych oraz zniesienie opresji wobec grup dyskryminowanych ma się dokonać poprzez zmiany zachodzące wewnątrz instrumentów o władczym charakterze, do których zalicza się m.in. prawo, traktowane jako instytucja społeczna najwyższej rangi. Feministyczna jursprudencja obiera sobie za punkt wyjścia miejsce kobiety w systemie prawnym. Ze względu na jego patriarchalny charakter kobieta zostaje usunięta na dalszy plan. Badacze stoją na stanowisku, że zmiana obecnie obowiązującego stanu prawnego może nie być wystarczającym środkiem do celu zniesienia hierarchii w ramach płci. Wynika to z faktu, że źródła nierówności należy się dopatrywać znacznie głębiej niż w samym prawie. Sięga ona korzeni tworzących się społeczeństw i kształtowanej przez nie kultury. Cel feministycznej

⁹ G. Maroń, op. cit., s. 88.

¹⁰ Ibidem, s. 90.

¹¹ J. Cabaj, *Prawne aspekty feminizmu kulturowego*, „Ius Novum” 2011, nr 1, s. 162-163.

teorii prawa ma charakter dualny – polega przede wszystkim na uzmysłowieniu sobie, że prawo w rzeczywistości utrwała dysproporcję płci, i na przekształceniu sposobu myślenia odnoszącego się do kwestii dyskryminacji. Modyfikacja stanu prawnego ma być efektem końcowym poczynionych kroków. Zmiana w ludzkiej mentalności powinna dotyczyć w szczególności sposobu postrzegania kobiety jako istoty zindywidualizowanej, odznaczającej się charakterystycznymi cechami, które powinny zostać włączone do dyskursu prawnego¹².

Podobnie jak niezwykle trudne jest zdefiniowanie feministycznej teorii prawa, tak też wiele trudu wymaga dokonanie jej oceny. Podstawową barierę stanowi fakt jej wewnętrznego zróżnicowania. Feministyczna jurisprudencja, tak jak sam feminizm, nie stanowi jednolitego i spójnego nurtu, a różne – i niekiedy sprzeczne – założenia są przeszkodą w dokonaniu ostatecznego rozrachunku. Ten wewnętrzny pluralizm determinuje również brak jednolitego podejścia do problemu dyskryminacji kobiet, co dodatkowo potęguje problem¹³. Wyzwania stojące przed tą szkołą prawniczą, zwłaszcza zmiana w mentalności społecznej, także nie ułatwiają zadania. Nie można jednak wysnuć twierdzenia, że wielopłaszczyznowy charakter to cecha pejoratywna. Dzięki niemu zwraca się uwagę na wielość problemów, z jakimi borykają się grupy niedowartościowane, w czym można się doszukiwać siły zarówno feministycznej jurisprudencji, jak i samego feminizmu.

2. Mechanizmy ochrony przed dyskryminacją ze względu na płeć

Ochrona podstawowych praw człowieka jest jednym z nadrzędnych celów wielu organizacji międzynarodowych. Rada Europy nie stanowi tutaj wyjątku. W świetle Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Europejskiej Konwencji

¹² L. Rodak, *Are we all feminists now? Wyzwania ze strony feministycznej jurisprudencji wobec tradycyjnej teorii prawa*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2014, nr 1(8), s. 2–7.

¹³ G. Maroń, op. cit., s. 87–88.

Praw Człowieka – EKPC)¹⁴ wszystkie jednostki są wobec siebie równe. Chociaż ochrona praw kobiet literalnie z niej nie wynika, Konwencja została uchwalona w duchu zasady równości płci i niedyskryminacji¹⁵. Aby przyczynić się do rzeczywistego osiągnięcia swojego celu, Rada Europy powołała do życia wiele mechanizmów służących ochronie swoich nadrzędnych wartości.

Jednym z najlepiej rozpoznawalnych instrumentów jest Grupa Ekspertów do spraw Przemocy wobec Kobiet i Przemocy w Rodzinie (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence), znana jako GREVIO, powołana na mocy Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej¹⁶. Jej głównym celem w myśl art. 66 jest monitorowanie implementacji postanowień tejże Konwencji, które opiera się na ocenie raportów sporządzanych przez państwa-strony. W skład Grupy wchodzi od 10 do maksymalnie 15 członków. Kandydat musi wyróżnić się szczególną wiedzą i doświadczeniem zawodowym z zakresu ochrony praw człowieka, niedyskryminacji, przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Konwencja nakłada na członków GREVIO obowiązek rzetelnego, bezstronnego i skutecznego wywiązywania się ze swoich zobowiązań. Wymogiem o charakterze instytucjonalnym jest także inna narodowość każdego z członków. Obecnie Grupa liczy 10 przedstawicielek¹⁷.

Analogiczny instrument został powołany przez Konwencję Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi¹⁸. GRETA

¹⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).

¹⁵ N. Buchowska, *Międzynarodowe i europejskie standardy ochrony praw kobiet*, [w:] B. Guzik, N. Buchowska, P. Wiliński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Poznań 2014, s. 77.

¹⁶ Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 961).

¹⁷ *Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence* <<https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/members>> [dostęp: 19.02.2019].

¹⁸ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (Dz.U. z 2009 r., Nr 20, poz. 107).

jest Grupą ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi i składa się z 15 członków pochodzących z państw, które dokonały aktu ratyfikacji Konwencji. Specjalizują się oni w takich dziedzinach, jak: prawo, medycyna, psychologia etc. Mechanizm ten (podobnie jak GREVIO) ma charakter monitorujący. Do jego zadań należy sporządzanie raportów ewaluujących sytuację w danym kraju w kontekście przeciwdziałania handlowi ludźmi. Jednym z etapów procedury monitorującej jest wizyta członków GRETA w ośrodkach udzielających wsparcia ofiarom handlu ludźmi, która ma na celu weryfikację wdrażania postanowień konwencyjnych¹⁹.

Dnia 26 stycznia 1998 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy powołało do życia Komisję Równych Szans Kobiet i Mężczyzn, której zadaniem jest przeprowadzanie badań w obszarze równości płci i przedstawianie ich wyników bezpośrednio organowi powołującemu. Nadzoruje ona także wdrażanie postanowień przyjętych na Czwartej Konferencji na rzecz Kobiet w Pekinie (tzw. platforma pekińska) przez wszystkie państwa członkowskie Rady Europy. W zakres tego mechanizmu wchodzi dwie podkomisje nadzorujące zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy oraz wdrażania polityki równościowej w państwach członkowskich²⁰.

W celu wypełnienia luki między przyjętymi zobowiązaniami międzynarodowymi a rzeczywistą sytuacją kobiet powołano Komisję do spraw Równouprawnienia Płci (Gender Equality Commission – GEC). Jej głównym zadaniem jest udzielanie wsparcia zarówno samym organom RE, jak i państwowemu członkowskiemu w podejmowaniu inicjatyw zwalczających dyskryminację na tle płciowym. Ponadto w zakresie jej obowiązków znajdują się: wyposażenie państw w fachową wiedzę na temat tworzenia niedyskryminującego ustawodawstwa, pomoc władzom każdego szczebla w realizacji zasady równości płci oraz promowanie jej jako fundamentu działalności RE.

¹⁹ *Action against Trafficking in Human Being* <<https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/composition>> [dostęp: 19.02.2019].

²⁰ *Instytucje i ciała odpowiedzialne za równość kobiet i mężczyzn* <<http://biurose.sejm.gov.pl/uzup/mid-323.pdf>> [dostęp: 19.02.2019].

Komisja współpracuje także z innymi organizacjami międzynarodowymi w celu intensyfikacji wdrażania równości kobiet i mężczyzn²¹. Komisja udziela wsparcia w celu realizacji sześciu celów zawartych w strategii na rzecz równości na lata 2018–2023, do których należą: zapobieganie i zwalczanie seksizmu i stereotypów na tle płciowym, zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, zapewnienie przedstawicielom obu płci równego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, osiągnięcie zrównoważanego udziału w procesach decyzyjnych, ochrona praw migrantek i uchodźczyń oraz kobiet ubiegających się o azyl, a także osiągnięcie równości płci we wszystkich działaniach politycznych²².

Realizacja zasady niedyskryminacji ze względu na płeć spoczywa również na barkach Komitetu Zarządzającego do spraw Równości Kobiet i Mężczyzn (Steering Committee for Equality between Women and Men – CDEG). Jego działalność opiera się na monitorowaniu sytuacji w Europie i podejmowaniu inicjatyw o charakterze równościowym. Komitet zajmuje się także gromadzeniem danych i ich opracowywaniem, porównywaniem polityk krajowych pod kątem równości płci w różnych aspektach życia społecznego i politycznego. W jego skład wchodzi eksperci wyłonieni ze wszystkich państw członkowskich RE²³.

Należy zaznaczyć, że wyżej przedstawione instrumenty są wyłącznie kroplą w morzu wszystkich inicjatyw podejmowanych w celu realizacji zasady równości płci. Niemniej jednak pełnią znaczącą funkcję w budowaniu efektywności przez system prawny RE, czyniąc go przy tym jednym z najefektywniejszych na świecie zarówno w dziedzinie ochrony praw kobiet, jak i ochrony praw człowieka w ogóle.

²¹ Gender Equality Commission <<https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-commission>> [dostęp: 19.02.2019].

²² Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023 <<https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>> [dostęp: 19.02.2019].

²³ J. Wojnowska-Radzińska, *Ochrona praw kobiet w systemie Rady Europy*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2013, nr 4, s. 39–40.

3. Ochrona kobiet w zatrudnieniu

Najważniejszym unormowaniem zasady równego traktowania jest art. 14 EKPC wraz z Protokołem nr 12²⁴, jednakże regulacje dotyczące *stricto* sfery zatrudnienia zostały ulokowane w Europejskiej Karcie Społecznej (EKS)²⁵, będącej dopełnieniem EKPC w zakresie praw ekonomicznych i społecznych. Jest ona powszechnie uznawana za jeden z filarów ochrony praw człowieka w systemie Rady Europy²⁶.

Obszar, gdzie kobiety najczęściej doświadczają dyskryminacji w zatrudnieniu, to kwestia wynagrodzenia za wykonywaną pracę (*fair remuneration*). Zgodnie z art. 3 EKS kobiety i mężczyźni mają takie samo prawo do jednakowego wynagrodzenia za pracę o jednakowej wartości. Niedopuszczalne jest dokonanie różnicowania jego wysokości na podstawie kryterium płci. Ponadto EKS wskazuje, że wynagrodzenie ma być „godziwe”, a zatem wystarczające, by zapewnić przyzwoity poziom życia²⁷. Protokół dodatkowy do EKS przyjęty 5 maja 1988 r. zwraca uwagę także na inne obowiązki państw, które dokonały aktu jego ratyfikacji. W szczególności są one zobligowane do zapewnienia równości w dostępie do zatrudnienia, ochrony przed zwolnieniem, readaptacji zawodowej, poradnictwa zawodowego, szkoleń, przekwalifikowania, rehabilitacji, warunków zatrudnienia i warunków pracy oraz rozwoju kariery zawodowej. Ponadto europejski prawodawca umieścił postanowienie o wykonywaniu niektórych zawodów tylko przez osoby określonej płci w celu ochrony przed potencjalnym uszczerbkiem na zdrowiu²⁸.

²⁴ Protokół nr 12 do Europejskiej konwencji praw człowieka i podstawowych wolności, ETS nr 187.

²⁵ Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz.U. z 1999 r., Nr 8, poz. 67).

²⁶ M. Ochwat, *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2007, nr 3, s. 2.

²⁷ J. Wratny, *Prawo do wynagrodzenia za pracę w świetle zasad sprawiedliwości i równości* <<https://journals.umcs.pl/g/article/download/1602/1804>> [dostęp: 20.02.2019].

²⁸ Z. Góral, M. Kuba, *Zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu pracowniczym*, Warszawa 2017, s. 34.

W ramach systemu EKS szczególną uwagę poświęcono kobietom w ciąży, matkom karmiącym i kobietom w okresie połogu. Prawodawca europejski wyszedł z założenia, że ze względu na szczególny stan, jakim jest ciąża, kobietom powinny przysługiwać przywileje, które nie obejmują mężczyzn. Nie można jednak traktować tego faktu jako środka dyskryminacji pozytywnej, gdyż to spowodowałoby możliwość dokonania wyboru przez państwo o objęciu kobiet tą specjalną ochroną, a taka swoboda decyzyjna niosłaby za sobą negatywne konsekwencje dla całego społeczeństwa²⁹.

Regulacje chroniące kobiety ze względu na ciążę i macierzyństwo zostały sformułowane w EKS oraz w Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej (ZEKS). W zakresie systemu EKS przepisem bazowym jest art. 8, nakładający na państwa-sygnatariuszy Karty określone obowiązki. Zobowiązuje on do zapewnienia kobietom, zarówno przed porodem, jak i po nim, co najmniej 12-tygodniowego urlopu, w czasie którego przysługuje im świadczenie pieniężne. Ochrona rozciąga się również na kwestie związane ze stosunkiem pracy. Pracodawca nie może dokonać wypowiedzenia umowy o pracę w okresie trwania urlopu macierzyńskiego lub gdy termin jego wygaśnięcia będzie przypadał na czas nieobecności kobiety. Nie jest to jednak postanowienie bezwzględne – w wyjątkowych przypadkach stosunek pracy między kobietą a jej pracodawcą może zostać rozwiązany bez wypowiedzenia. W szczególności są to sytuacje, gdy kobieta dopuści się poważnego przewinienia bądź gdy pracodawca zakończy swoją działalność. Matkom karmiącym powinny przysługiwać stosowne przerwy w czasie pracy, które będą wykorzystywane zgodnie z ich przeznaczeniem. W trosce o bezpieczeństwo i ze względu na szczególny charakter niektórych prac kobietom zabrania się ich wykonywania. Przepis ten dotyczy wszystkich pracujących kobiet³⁰.

ZEKS nieco zmodyfikowała postanowienia EKS. Okres 12-tygodniowego urlopu przysługującego kobiecie przed i po urodzeniu dziecka został wydłużony o dwa tygodnie. Ochrona stosunku pracy

²⁹ M. Smolin, *Zasada równości płci. Studium komparatystyczne standardów Rady Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2013, s. 226.

³⁰ *Ibidem*, s. 226–230.

rozpoczyna się już z chwilą powiadomienia pracodawcy o ciąży, a nie w momencie rozpoczęcia urlopu macierzyńskiego. Zabrania się wykonywania prac ciężkich i niebezpiecznych jedynie kobietom w ciąży, bezpośrednio po porodzie i matkom karmiącym³¹.

Mechanizmem kontrolnym powołanym przez EKS jest Europejski Komitet Praw Społecznych. Nakłada on na państwa-sygnatariuszy obowiązek składania raportów w celu monitorowania postępów realizacji założeń Karty. W przypadku wystosowania prośby przez Komitet państwo jest zobligowane do złożenia analogicznego raportu w kontekście postanowień, których postanowiło nie przyjąć. Na podstawie poczynionych analiz opracowywane są konkluzje³². Komitet dokonuje także interpretacji postanowień Karty, wydając raporty, które dotyczą wniesionych skarg i stają się punktem wyjścia do uchwalania rezolucji lub rekomendacji przez Komitet Rady Ministrów³³.

4. Jurysdykcja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie ochrony praw kobiet

Mówiąc o dorobku Rady Europy w zakresie ochrony praw człowieka, błędem byłoby pominięcie działalności Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który jest organem sądowym egzekwującym przestrzeganie przepisów zawartych w EKPC. Należy zaznaczyć, że orzecznictwo ETPC jest bardzo bogate. W niniejszym opracowaniu jego dobór został podyktowany chęcią przedstawienia zjawiska dyskryminacji w różnych aspektach życia. Trybunał wypowiada się przede wszystkim odnośnie do takich sfer jak przemoc domowa, a nawet prawa reprodukcyjne, które zostały pominięte w EKPC. Poniżej

³¹ Ibidem.

³² G. Michałowska, *Ochrona praw człowieka w Radzie Europy i w Unii Europejskiej*, Warszawa 2007, s. 133-135.

³³ A. Gadkowski, *Charakterystyka quasi-sądowych funkcji Europejskiego Komitetu Praw Społecznych w procesie rozpatrywania skarg zbiorowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, z. 3, s. 5.

zostanie przedstawionych jedynie kilka wyroków, które ilustrują podejście ETPC do kwestii ochrony praw kobiet.

W 2009 r. Trybunał wydał przełomowy wyrok³⁴, w którym po raz pierwszy poruszył temat przemocy jako formy dyskryminacji ze względu na płeć. Skarga została wniesiona przez Nahide Opuz, obywatelkę Turcji, doświadczającą przemocy domowej ze strony swojego męża. Ofiarą tej agresji padła również matka skarżącej. Mężczyzna znęcał się nad kobietami zarówno fizycznie, jak i psychicznie. Niejednokrotnie kierowały one prośby o pomoc do organów ścigania, ich starania nie przynosiły jednak rezultatów. Brak jakichkolwiek działań ze strony policji i prokuratury doprowadził do tragedii – mąż skarżącej zamordował jej matkę z użyciem broni palnej. Swoją czyn próbował usprawiedliwić „ochroną honoru” swojego i dzieci. Mężczyzna został skazany za morderstwo, sąd uznał jednak, że czyn, którego się dopuścił, został popełniony wskutek prowokacji ze strony żony i ostatecznie zwolnił go z odbycia kary. Jedyną poniesioną konsekwencją był zakaz zbliżania się do kobiety³⁵.

Nahide Opuz powołała się na naruszenie art. 2 (prawo do życia) w powiązaniu z art. 3 (zakaz tortur) oraz art. 14 EKPC (zakaz dyskryminacji). Po wnikliwej analizie Trybunał stwierdził, że Turcja nie wywiązała się ze zobowiązań Konwencji i nie zapewniła dostatecznej ochrony skarżącej i jej matce. Ponadto wysnuł wniosek, iż brak jakichkolwiek działań ze strony organów ścigania był swoistym przyzwoleniem na stosowanie przemocy³⁶. Podkreślił także, że przemoc może przybierać różne formy, a jej ofiarami niekoniecznie zawsze padają kobiety (choć nie ulega wątpliwości, że są one na nią bardziej narażone). Ostatecznie ETPC uznał Turcję winną niedopełnienia obowiązku ochrony swoich obywaterek.

³⁴ Wyrok Izby ETPC w sprawie *Opuz przeciwko Turcji* z dnia 9 czerwca 2009 r., nr skargi 33401/02.

³⁵ E.H. Morawska, *Odpowiedzialność państw za bierność wobec przemocy domowej i dyskryminację jej ofiar – glosa do wyroku ETPC z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie Opuz v. Turcja*, „Europejski Przegląd Sądowy” <<http://lex-1amu-1edu-1pl-1015e98g580b8.han.amu.edu.pl/#/publication/386002356>> [dostęp: 22.02.2019].

³⁶ Sprawa *Opuz przeciwko Turcji*, pkt 198.

W sprawie *Carvalho*³⁷ Trybunał podjął tematykę stereotypów jako przyczyny dyskryminacji ze względu na płeć. Jako osoba skarżąca wystąpiła obywatelka Portugalii, która w związku z chorobą o podłożu ginekologicznym poddała się operacji. Wskutek powikłań pooperacyjnych, które wyniknęły z błędu lekarskiego, kobieta miała problemy z poruszaniem się, siadaniem i utrzymywaniem kontaktów seksualnych, co odcisnęło swoje piętno zarówno na złym samopoczuciu fizycznym, jak i psychicznym. Skarżąca zmagала się z depresją, myślami samobójczymi, co poskutkowało pogorszeniem jej relacji małżeńskich i towarzyskich. Kobieta złożyła pozew o przyznanie jej odszkodowania za krzywdę fizyczną oraz zadośćuczynienia za krzywdę moralną, których kwota miała pokryć koszty pomocy domowej. Sąd orzekł, że pogorszenie stanu zdrowia nastąpiło w wyniku błędu lekarskiego. Zarówno szpital, przeciwko któremu został złożony pozew, jak i skarżąca odwołali się od wyroku Sądu Administracyjnego w Lizbonie. Naczelny Sąd Administracyjny utrzymał jednak wyrok I instancji i dokonał zmniejszenia kwoty odszkodowania i zadośćuczynienia, argumentując to brakiem wystarczających dowodów na niemożność wykonywania obowiązków domowych przez skarżącą. W jego ocenie, ze względu na wiek dzieci, jedynym zajęciem kobiety była opieka nad mężem, co nie wymagało zatrudnienia pomocy. Ponadto sąd uznał, że sfera seksualna nie odgrywa znaczącej roli w życiu dojrzałej kobiety.

Skarżąca powołała się na naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC) w związku z zakazem dyskryminacji (art. 14 EKPC). Trybunał uznał, że wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego oparto na stereotypowym podejściu do kobiecej seksualności, sprowadzając ją tym samym tylko do wymiaru macierzyństwa, a pomijając inne aspekty. Stwierdził on zatem naruszenie wyżej wymienionych praw³⁸.

³⁷ Wyrok ETPC (Wielkiej Izby) z dnia 25 lipca 2017 r. w sprawie *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii*, nr skargi 17484/15.

³⁸ K. Warecka, *Carvalho Pinto de Sousa Morais przeciwko Portugalii – wyrok ETPC z dnia 25 lipca 2017 r., skarga nr 17484/15*, System Informacji Prawnej LEX <<http://lex-1.amu.edu.pl/1015e98g5743b.han.amu.edu.pl/#/publication/151320109>> [dostęp: 22.02.2019].

Jedną z najgłośniejszych spraw przeciwko Polsce dotyczących kwestii praw reprodukcyjnych była sprawa Alicji Tysiąc³⁹. Kobieta już od wczesnego dzieciństwa borykała się z poważnymi problemami ze wzrokiem. Kiedy w wieku 21 lat zaszła w pierwszą ciążę, lekarze zaproponowali, by poród odbył się poprzez cesarskie cięcie. Rok po urodzeniu pierwszego dziecka skarżąca zaszła w drugą ciążę. W związku z nasilającymi się problemami ze wzrokiem i zagrożeniem jego utraty drugie dziecko także przyszło na świat metodą cesarskiego cięcia. Pomimo że Alicja Tysiąc i jej mąż postanowili nie mieć więcej dzieci, w 2000 r. kobieta zaszła w trzecią (nieplanowaną) ciążę. Lekarze byli zgodni co do tego, że kolejna ciąża stanowi poważne zagrożenie dla zdrowia kobiety, lecz mimo to żaden okulista nie chciał podpisać zaświadczenia pozwalającego na jej przerwanie. W trakcie drugiego miesiąca stwierdzono u skarżącej znaczne pogorszenie wzroku, jednak lekarz uznał, że ani dwa wcześniejsze porody dokonane metodą cesarskiego cięcia, ani krótkowzroczność nie stanowią przesłanek do legalnego wykonania zabiegu aborcji. W styczniu 2001 r. kobieta urodziła trzecie dziecko – tą samą metodą co dwójkę poprzednich. Kilka tygodni po porodzie jej problemy ze wzrokiem nasiliły się, na domiar złego okulistka poradziła pacjentce nauczyć się alfabetu Braille’a oraz topografii mieszkania.

Alicja Tysiąc oskarżyła ginekologa o popełnienie przestępstwa. Z powodu odmowy dokonania zabiegu przerwania ciąży kobieta doznała poważnego uszczerbku na zdrowiu w postaci prawie całkowitej utraty wzroku. Po umorzeniu śledztwa kobieta złożyła skargę do ETPC na naruszenie przez Polskę prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 EKPC), zakazu tortur (art. 3 EKPC), prawa do skutecznego środka odwoławczego (art. 13 EKPC) w związku z prawem do niedyskryminującego traktowania (art. 14 EKPC).

Trybunał orzekł, że Polska naruszyła prawo skarżącej do poszanowania jej życia prywatnego i rodzinnego. Ponadto stwierdził, iż przepisy polskiego prawa antyaborcyjnego przewidujące karę pozbawienia wolności dla lekarza wykonującego zabieg przerwania ciąży

³⁹ Wyrok ETPC z dnia 24 września 2007 r. w sprawie *Tysiąc v. Polska*, nr skargi 410/03.

mają charakter odstrasżający. Wskazał również na nieprzejrzystość prawnych warunków dopuszczenia do takiego zabiegu, a także na kluczowy czynnik czasu podejmowania takich decyzji, by nie dopuścić do wystąpienia szkód spowodowanych zbyt późnym dokonaniem aborcji⁴⁰. Zasadniczym naruszeniem była jednak niemożność odwołania się od decyzji podjętej przez lekarza.

Przywołane orzecznictwo pokazuje, że zakaz dyskryminacji ze względu na płeć jest fundamentalną zasadą działalności Rady Europy, a ochrona praw kobiet zajmuje ważne miejsce w jurysdykcji ETPC.

Podsumowanie

Feminizm należy postrzegać jako ruch społeczny zmierzający do poprawy sytuacji kobiet w społeczeństwie. Dzięki swojemu wewnętrznemu zróżnicowaniu zwraca on uwagę na różne przyczyny ucisku kobiet, a każdy z jego nurtów proponuje własne rozwiązania problemów, co niewątpliwie jest jego atutem. Działania feministek doprowadziły do wytworzenia feministycznej teorii prawa, mającej na celu zmianę spojrzenia na kwestię dyskryminacji ze względu na płeć w społeczeństwie, a w kolejnym kroku – modyfikację ustawodawstwa. W założeniu wszelkie podjęte działania mają opierać się na zasadzie poszanowania odmienności płci ze względu na szczególne cechy charakterystyczne dla każdej z nich.

Zmagania feministek doprowadziły do uwydatnienia problemu ucisku na tle płciowym, co z kolei przełożyło się na wzmożone zainteresowanie zasadą niedyskryminacji i ochroną praw człowieka na arenie międzynarodowej. Do organizacji powstałych w tym celu należy Rada Europy, uznawana dziś za jedną z najsprawniejszych w tej dziedzinie. Na tę efektywność składają się przede wszystkim: wielość mechanizmów ochrony płci oraz niewątpliwie wymóg respektowania i wykonania wyroku ETPC. Organizacja postawiła przed swoimi członkami ogromne wymagania, ale tylko w ten sposób jest w stanie usprawnić system ochrony praw człowieka i jednocześnie sytuację kobiet.

⁴⁰ Ibidem, pkt 116–118.

The System of the Council of Europe towards women's rights protection

Summary

The issue of women's rights is continuously debated in the public domain. The beginnings of the fight for gender equality began in the eighteenth century, but women are still subjected to discriminatory practices. The aim of this article is to briefly present the main trends of feminism as a movement fighting for gender equality, and what influence feminist jurisprudence has on the legal situation of women. In the following part of the paper, anti-discrimination mechanisms are presented in the system of the Council of Europe and the way women are protected in the sphere of employment. The article finishes with the presentation of several judgments of the European Court of Human Rights.